

Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Dipòsit Legal: GI.904-2010
ISSN: 2013-9063

Universitat
de Girona

Fàbregues, N. (2015)

"La dimensió corporal en l'educació social. Reflexions pedagògiques sobre la formació corporal dels educadors socials"

Pedagogia i Treball Social. Revista de Ciències Socials Aplicades
Núm. 7: 30-50

La dimensió corporal en l'educació social. Reflexions pedagògiques sobre la formació corporal dels educadors socials²

Neus Fàbregues¹

Resum

Aquest article vol contribuir a situar la dimensió corporal dins de les competències de l'educació social, entenent que la tasca més important de l'educació és la d'acompanyar el subjecte a construir-se com a ciutadà de ple dret. En el camí fet d'aprenent d'educadora vaig observar el malestar i el patiment que genera la manca de motivació dels subjectes, i les marques corporals que resten en els cossos vulnerables. Motiu pel qual cerco una aproximació vers una teoria de l'educació corporal, que ens porti des de l'observació de com habitem el nostre cos nous espais pedagògics per què el subjecte desenvolupi experiència corporal des del seu sentir. S'incorpori en la pràctica educativa el coneixement adquirit des de la pròpia experiència per permetre al subjecte equivocar-se per generar noves perspectives i fer-se subjecte actiu. El cos viscut i sentit com a eix vertebrador per entendre que la vida cal viure-la amb primera

1. ??

2. Entesa des de la seva presència i des de la intersubjectivitat

persona a través de les experiències pròpies i seguir interpel·lant-se entenen que la dimensió corporal és una acció en moviment i aquesta possibilita canvi o una nova posició que permet prendre un altre camí.

Paraules clau: *cos, dimensió corporal, educació social, hermenèutica, pedagogia, consciència corporal, experiència viscuda, espais d'oportunitat.*

Resumen

Este artículo quiere contribuir a situar la dimensión corporal dentro de las competencias de la educación social, entendiendo que la labor más importante de la educación es la de acompañar al sujeto a construirse como ciudadano de pleno derecho. En el camino de aprendizaje de educación observé el malestar y el sufrimiento que genera la falta de motivación de los sujetos, y las marcas corporales que residen en los cuerpos vulnerables. Motivo por el cual exploro una aproximación a una teoría de la educación corporal a partir de como podemos habitar nuestro cuerpo, y sobre como podemos generar nuevos espacios pedagógicos para que el sujeto desarrolle experiencia desde su sentir. Este conocimiento adquirido incorporarlo en la practica educativa, posibilitando espacios que permitan al sujeto equivocarse para generar nuevas perspectivas para que el sujeto sea activo. Y así interpelarse de nuevo entendiendo que la dimensión corporal es una acción en movimiento y este hace posible cambios y nuevos caminos de construcción.

Palabras clave: *cuerpo, dimensión corporal, educación social, hermenéutica, pedagogía, consciencia corporal, experiencia vivida, espacio de oportunidad.*

Abstract

It is the aim of this article to contribute to setting a place for the bodily dimension in social education competencies, based on the understanding that the most important task of social education is to guide the individuals in their process of becoming full citizen. Throughout my career as a trainee social educator I could observe the unrest and suffering

caused by the lack of motivation of individuals, as well as the body wounds that remain on vulnerable bodies.

This is the reason why I tried to inquire an approach to a theory of body education, from the way in which we can dwell our bodies and how we can create spaces for the individual to develop experience. This approach should to share education practice with the knowledge acquire through the subject's personal experience to allow the last one commit mistakes so that the individual can to come up with new outlooks and assume an active role.

From the body, experienced as the backbone, we reach the final argument of this work: We need to live life in first person, through our own experiences, in order to be able to offer another person the necessary space for mistakes and new perspectives to become an active individual.

Key words: *body, bodily dimension, social education, hermeneutics, pedagogy, body awareness, life experience, space for opportunities,*

1. Introducció

L'educació social és la pràctica educativa d'acompanyar a l'altre amb la finalitat de fer-se amo de si mateix, de poder arribar a controlar la pròpia vida. L'educador social abans que professional és persona i com a persona també és cos, és el seu propi cos. Un cos que permet sentir, percebre les mirades de l'altre com seves per acceptar-les. Una mirada i una cultura que s'habita i es construeix en relació a les interaccions i accions que la societat li ofereix. Esdevé un cos amb significat que amb l'ajuda de l'hermenèutica pedagògica pot interpretar les seves experiències com una vàlua per les interaccions socials i simbòliques en el procés de construcció del subjecte com a ciutadà de ple dret, pel fet inherent de ser persona. Parlem d'un cos simbòlic perquè representa i connota d'acord amb el context en què se situa. Des que naixem fins a la mort som cos, vivim un procés de vida ple de canvis, però sempre i en tot moment vinculat al nostre cos.

2. La construcció del cos en la formació de professionals de l'educació social

L'educació corporal apareix de forma transversal com a vincle entre la pedagogia corporal i l'educació social. Des de diferents disciplines entenem el terme cos com el pol simbòlic que organitza, articula i interpreta, més enllà de les simples evidències físiques, el cos parla, sent, percep. La presència del cos agafa valor com a punt de referència i és des de l'experiència corporal de les persones, que els cossos es perceben segons les seves formes culturals acceptades. I serà en cada cultura on la persona prendrà un significat diferent, tot i que partim de la mateixa estructura d'ésser humà i els fets culturals donen valors canviants segons el context i l'època. És així que el cos passa a construir-se a si mateix com a indicador de la identitat, de la classe social i del context geogràfic en què ens situa la vida. L'educació corporal com a pràctica i la pedagogia social com a disciplina que exerceix de plataforma per poder situar-la en una posició teòrica a partir de les experiències que poden esdevenir educatives. Per tan, l'educació corporal esdevé una eina per fer-nos persones més autònomes i interdependents.

Seguint el fil exposat, entenem que les experiències puguin esdevenir educatives, especialment si tenim en compte que en les pràctiques educatives en dinàmiques grupals (quan es parla de la comunicació de grup) es fa referència a l'anàlisi interpersonal

del procés comunicatiu que té present la comunicació no verbal. Una comunicació on es contempla el context corporal, la proximitat, l'orientació, l'aparença, l'expressió facial, els moviments del cap, la mirada i altres aspectes com la veu, el to, el volum, els silencis... Totes i cadascuna de les referències de la comunicació no verbal tenen un significat per a la interacció dels cossos i són manifestacions motrius que condueixin a la interacció amb el locutor i en què cal tenir en consideració la diferència entre cultures.

Una comunicació corporal que en els inicis d'aquest segle XXI encara sovint és tabú i que arrosseguem l'arrel de la pedagogia cristiana que cerca de forma apassionada la veritat absoluta en Déu i la seva influència en la proposta pedagògica -filosòfica que féu Agustí d'Hipona- ha marcat la història de l'educació corporal. La influència cristiana ha obviat sempre la part més carnal de la persona i ha oblidat el coneixement del propi cos i consegüentment la de l'altre. Ens trobem amb una fal·làcia teològica ja que les creences religioses es colen en el camp de l'enteniment i pretenen ser un argument per entendre alguna cosa, des d'un monisme moral.

Segons Nuñez veiem la preeminència de dos models d'acció que tenen abast i naturalesa diferent, el model neohigienista i el model crític. El primer, segueix la visió científicotècnica en què el professional actua de forma jeràrquica, amb circuits prefixats de control social i es classifica el subjecte segons la intervenció que es fa. Obvia l'educació corporal ja que es regeix per unes normes estrictes i encorsetades que no permeten el sentir corporal ni de l'agent ni del subjecte de l'educació. El segon, entès com a model que reflexiona sobre la pràctica educativa, cercant altres mirades defugint de veritats absolutes, de protocols establerts, i posant els conflictes que pot presentar la seva intervenció a sobre la taula de treball per cercar solucions amb tots els professionals i el propi subjecte conjuntament per així, posar el subjecte en un lloc on pugui prendre decisions. Entenent que l'educació corporal és una eina per fer-nos persones més autònomes, "la presència corporal activa del subjecte pedagògic serà necessària per possibilitar els aprenentatges, ja que s'executen a través dels sentits" Planella (2004:38).

Per una banda, traves de la narrativa escrita de diferents professionals podem fer lectures i re-lectures per preguntar-nos com l'altre ha resolt els conflictes i com han cercat nous espais per desenvolupar les pròpies experiències des de l'educació corporal. Des del punt de vista teòric poder entendre la corporeïtat tal i com la descriu Bordieu com una

pràctica de les regularitats quotidianes que s'aprenen i s'executen per contacte pràctic, corporal, no intel·lectual i que anomena *habitus*, l'entén com una estructura que vertebrava allò quotidià i que es manté. En el mateix sentit Gurdjieff en *Vidas y enseñanzas* clarifica que el fet quotidià és aquell que es fa amb intenció i que quan hi ha una acció amb intenció és desperta la possibilitat per sorgir alguna experiència i d'aquí poden sorgir canvis.

Per altra banda, endinsar-nos en els relats de vida ens permet conèixer experiències de l'altre, en la pràctica educativa veiem com el cos apunta cap a una nova dimensió, i aquesta parteix de l'experiència del propi subjecte en relació amb el seu cos i el seu sentir. L'apropament entre l'educació i la corporeïtat es fa des de la dimensió simbòlica per no caure en una simplificació objectivada on pugui aparèixer la manipulació del cos del subjecte. El cos és receptor per copsar tot allò que ens passa, que ens succeeix, el que ens arriba. La dimensió corporal entén l'experiència del propi subjecte en relació amb el seu cos i en relació amb el món que l'envolta, “que la experiencia es lo que nos pasa, o lo que nos acontece, o lo que nos llega. No lo que pasa, o lo que acontece, o lo que llega, sino lo que nos pasa, o nos acontece, o nos llega” (Larrosa 1996).

Fer polítiques socials des de la normativa vigent i tenir en compte els manuals de bones pràctiques permet centrar-nos a la planificació centrada a la persona vers un acompanyament i suport que porti a la persona a una vida d'autodeterminació i amb un vincle amb l'altre d'interdependència. Ara bé, per poder mesurar una vida plena de les persones, s'empren indicadors protocol·laris per cada una de les dimensions de la persona: benestar emocional, relacions interpersonals, benestar material, desenvolupament personal, benestar físic, autodeterminació, inclusió social i dret. Totes elles importants per poder acostar-nos a la persona en el seu acompanyament, no es suficient oferir recursos cal tenir present si els recursos són els que ella necessita, aquesta és la qüestió per desenvolupar-se com a persona i valorar com ho viu.

3. Vers una teoria de l'educació corporal.

La pedagogia corporal defineix l'educació corporal com: “la educación corporal como un saber de nosotros mismos [...] el cuerpo es el lugar de la existencia [...] es nuestro cuerpo el que piensa y el que siente. La educación corporal propone un modo de aprender que el

pensamiento hace al hombre “libre”, curioso, combate el resentimiento, la estupidez y la imbecilidad, potencia el arte de la crítica, hace que el hombre sea capaz de actuar moralmente y capaz de reflexionar sobre las propias acciones. La educación corporal está proponiendo educar para pensar, está proponiendo educar para sentir” Gallo (2011).

“...la voluntad de ser más de lo que se es, es promover, realizar, reforzar el ideal personal, la independencia, el sentido de la responsabilidad se ocupa de hacerle una crítica a la negligencia que ha operado, en terminos pedagogicos, al olvido e indiferencia, por parte de la escuela, de los orígenes del valor que los educandos le dan al cuerpo, el hombre se constituye como tal a partir de sus experiencias y éstas residen en su cuerpo” Garcia (2011).

Aquestes propostes pedagògiques de definició de l'educació corporal proposen un camí cap a descobrir el propi sentir i a partir d'aquest fer reflexions que puguin obrir noves vies de pensament com propostes de projecció per anar més lluny i per tant veure nous horitzons “educar en una visió global/integral del cos/ànima és educar la respiració i educar el cos viscut” Planella (2003:73).

Si el cos està impregnat d'història i se li han assignat uns valors que han frenat o estimulat experiències dins del marc educatiu i el sistema educatiu no ha tingut en compte l'educació corporal en el seu currículum per aconseguir les competències bàsiques de forma transversal, vol dir que resta camí en aquest sentit “jo no segueixo el vostre camí, menyspreadors del cos! No sou per a mi cap pont cap al superhome!” (Nietzsche 1994:43). Per tant, l'experiència com a camí, no s'acaba, necessitem obrir nous espais perquè succeeixin noves experiències successivament, no podem viure i narrar eternament allò que ens ha passat, ja que no podríem seguir la nostra construcció com a persones, “de lo que se trata es de que el hombre acceda él mismo a su morada” (Gadamer 2000:21).

Arribats aquest punt, l'educació corporal com a pràctica educativa es va conformant a partir de les aportacions de les vivències dels seus professionals, de les reflexions, qüestions i de les problemàtiques que apareixen en la pràctica educativa per a respondre des de diferents disciplines “los problemas que van surgiendo en la práctica se han de poder resolver desde la revisión teórica” (Norai 2007:17). L'acció i la pràctica educativa són essencialment un procés comunicatiu, i la comunicació l'exercim de forma global amb totes les dimensions del cos. Com que les percepcions personals sorgeixen d'un sentiment que

ha despertat una emoció i els sentiments ens porten a viure emocionalment les problemàtiques sense haver-nos aturat a pensar en la reacció que tenim o si la nostra forma d'actuar és la més adequada. La persona que necessita ajuda després de percebre la seva realitat, sent i llegeix emocionalment els problemes que li dificulten una vivència objectiva que acompanya una emoció. S'arriba a un coneixement sensitiu i sensorial a través dels sentits i el cos pren forma a través del llenguatge corporal i aquest cal escoltar-lo com a professional per poder atendre a l'altre.

La pedagogia nòmada sorgeix d'un pensament post modern, que Deleuze, Garcia i Planella empen en el sentit d'un conjunt de sabers que privilegia el fer de la vida de les persones d'una forma singular i que apareix en allò quotidià, no es repetible per la seva particularitat. El nomadisme pedagògic s'entén com l'acció que succeeix *in itinere* i a l'aire lliure, Garcia (2013:210) per tant entén l'educació corporal com aquella que dona eines per afrontar el moviment que ens ofereix la vida el que compta és el camí i tots els seus punts d'encontre.

4. Com habitem el nostre cos?

Heidegger entén l'habitar el cos com una forma de tenir cura de si mateix, dels altres i del seu entorn, en aquest espai d'entorn és on podem relacionar-nos per construir-nos en la mesura en què ens preguntem, pensem i reflexionem. En cada etapa de vida i en tot el procés de viure som persones amb el mateix grau d'importància i amb els mateixos drets que ens atorga el fet d'existir. Ara bé, cal tenir present que venim d'una manera de fer on el coneixement com a tal, semblava que s'adquiria per sempre; però, no es així, per molts motius. Per una banda, l'aprenentatge cal renovar-lo al llarg de la vida, les situacions laborals i familiars són variants i variables. Per altra banda, per desenvolupar-nos com a persones dins de la societat cal fer un aprenentatge que té a veure amb l'exercir les nostres llibertats com un deure per a defensar el dret que tenim com a ciutadans, i saber que són lluites que es guanyen cada dia, amb la participació que fem dels nostres drets al llarg de la vida i dels deures que comporta viure amb comunitat per participar de forma activa a les associacions que són més properes.

Ens habitem des de la vivència i des de l'experiència pren memòria corporal i s'enregistra en el nostre cos. En l'educació corporal parlem de conceptes mòbils i és per aquest motiu que es fa difícil poder descriure la pròpia naturalesa i el seu moviment que oscil·la entre dos pols per trobar l'equilibri, que per a Nietzsche es troba entre Apol·lo i Dionís. A partir del llenguatge universal que esmenta i a través de l'art podem habitar-nos cercant el caminar propi, la música interior, la dansa única i personal, una forma holística i global d'habitar-se com a persona. Tot i que Nietzsche emprà la dansa en un sentit simbòlic podem entendre que vol donar-li valor al cos, ja que possibilita anar una mica més enllà de la seva projecció. Al cos en moviment li passa el mateix que es descriu en la música, es necessiten els dos pols, la nota i el silenci, perquè soni, o bé perquè hi hagi llenguatge corporal en la màxima expressió de la representació del desig i les ganes de viure cal posar accent en les formes del moviment trencant en direccions oposades. Per descriure el sentit de la direcció oposada ens serveix l'exemple de la bellesa en la dansa, aquesta sorgeix quan el moviment brolla del desig de moure's i de la contenció del propi moviment en el mateix punt.

Amb l'associació FVI *Foro de vida independiente*, han aconseguit que la discapacitat passi a ser entesa d'una altra forma partint d'una nova forma de parlar. La diversitat funcional, que veu una nova mirada del cos: per alliberar-nos de les barreres arquitectòniques, socials, culturals i econòmiques bàsiques cal superar des del saber, de l'experiència, del dubte, la interrogació i la contradicció les barreres psicològiques que té la societat en general. Ells propugnen un model d'acompanyament en els processos de creixement i de recerca d'autonomia tenint en compte els subjectes i les seves vivències per tal d'incorporar-les a la consciència de la persona. A mesura que anem canviant el nostre imaginari, format per allò que podem pensar, sentir i viure, contribuirem a la transformació personal i social de la mirada de l'educació corporal com quelcom holístic.

El cos l'hem d'entendre de forma holística per poder-nos habitar podem arribar a la consciència corporal des de les diverses tècniques, mètodes i pràctiques que permeten despertar els sentits i connectar amb el plaer de viure. Els valors per aprendre'ls s'han de viure i entendre que l'aprenentatge no té una única direcció és un intercanvi, estem dins d'un triangle que ens anem nodrint, s'aprèn de tothom. A la consciència corporal no s'hi arriba amb discursos, sinó amb vivències. No es tracta ni una teràpia, ni una programació d'exercicis sinó que és un procés cap al coneixement d'un mateix, dels altres i de la relació amb l'entorn. “ No consiste en la adquisición de habilidades, sinó en la libertad para

explorar sensitivamente y en aprender de esta exploración” Brooks (1992: 23). L’educació corporal és un acte reflexiu sobre nosaltres mateixos i cal situar-nos dins la persona amb un esperit lliure. El cos parla amb símptomes i aquests ens són un llenguatge corporal que ens permet desxifrar què li passa quan ens coneixem. Les marques corporals queden com a tals, han estat fruit de reaccions de defensa. El fet que hi hagi escurçaments musculars modifica les formes i les funcions corporals, consegüentment també els sentiments i els pensaments elaborats. Si entenem que el cos es construeix pel que significa, aleshores per poder esborrar les marques corporals en el cos cal reestructurar mecanismes de defensa humans que actuen inconscientment bloquejant la percepció de la realitat quan aquesta la percebem com a conflictiva o desconeixem eines per encarar-nos-hi.

La persona com a professional i/o subjecte ha de passar per un procés personal d’experiència, d’improvisació, de creixement ja que cal entendre que els mètodes només poden ser transmesos de mestre a alumne; tanmateix, la tècnica és un conjunt de protocols i normes que es van reproduint per aconseguir un resultat perfecte, però, no deixen viure l’experiència en primera persona i acaben per ser una activitat que expulsa el sentiment particular de creativitat.

En la pràctica educativa d’acompanyar a persones amb patiment mental, hem vist que una persona que no disposa de llibertat positiva per construir-se com a tal, només és allò que els altres volen d’ella, la seva vida és buida, és una vida deshabitada sense sentit per ella mateixa, se l’obliga a realitzar rutines sense comptar amb les seves sinèrgies ni ritme propi, per tant el subjecte perd la seva forma. Hidalgo & Caparros entenen que l’expressió corporal en les persones amb patiment mental, mal anomenada salut o malaltia mental, és una pràctica que a partir de la pròpia conducta i de la seva imatge ens permet aprofundir i prendre consciència de si mateix com a ésser íntegre, capaç de sentir, pensar, expressar, de compartir i comunicar-nos amb els altres. I permet entendre millor les vivències que ens són transmeses per persones amb patiment mental, les quals són una eina per al reconeixement, el retorn tònic, verbal i simbòlic del llenguatge corporal que estructurin continguts en un espai i un temps que permeten caminar a dins i a fora d’aquest patiment i la dimensió corporal és un camí d’experiència en el propi sentir.

Des dels sabers profans posem a l’abast la mirada de l’experiència del subjecte en la mateixa línia que els altres sabers, com una forma per trobar l’encaix necessari per avançar i

qüestionar-nos les mirades dominants dels professionals. Un cossos deshabitats ocupats amb moltes activitats que no els permeten sentir-les com a experiències de vida, no tenen espai per l'error, ni per la interpel·lació, uns calendaris farcits per tal que no s'aturin per evitar-los un patiment inherent a la persona humana i a la possibilitat de viure en plenitud. Han sofert una pèrdua d'interès, d'absència de plaer, una actitud corporal no reactiva davant de les activitats de la vida, una mena d'anestèsia interna, una pàtina que separa el subjecte de la seves pròpies capacitats per reconèixer o reaccionar emocionalment davant els estímuls interns, una postura anhedonista, sorgida sovint d'un model neohigienista que tracta el subjecte amb un control químic com a forma de substitució dels antics psiquiàtrics.

La construcció social que fem com a persones ha d'estar fonamentada per la interdependència entre elles, ja que si no és així, pot ocórrer el mateix que a les persones institucionalitzades que estan sotmeses a unes normes marcades sense tenir en compte la llibertat del subjecte, per tant quan una persona depèn d'un acompanyant per desenvolupar-se en la seva vida, hem de tenir en compte totes les dimensions de la persona, per poder qüestionar-nos i poder anar més enllà i sortir dels binomis normalitat/anormalitat amb un cossos modelats. Des de l'educació corporal veiem com és el propi cos que es mostra i ensenya les accions que ha anat incorporant en el camí vital, per tant serà des del propi cos observarem cap on ens orienta ell i descobrirà altres vies per possibilitar sortir del binomi establert.

Si hem de tenir en compte totes les dimensions del cos, no podem obviar tanmateix la dimensió sexual de les persones institucionalitzades i de les persones dependents. Obviant l'esfera sexual, no poden desenvolupar els seus desitjos com a ciutadans de ple dret, la dimensió holística de la persona perd marge, dignitat i estima per a si mateixa, li estem marcant una diferència que l'exclou i no la capacitat inclusiva. És impossible poder parlar de la necessitat de l'altre, centrar-nos només en els aspectes protocol·laris i jurídics de les persones. És obvi, que hi ha contradiccions o omissions d'àmbits no desenvolupats i que només per mitjà de l'experiència podem habitar-nos amb dignitat.

En les pràctiques educatives quan parlem del subjecte pedagògic s'entén que la persona es redefineix pel que fa, pels valors i les relacions socials en què es troba compromès, i el subjecte passa a ser captador dels sabers corporals. La vida és un moviment constant i la dansa permet investigar el moviment corporal per entendre'n la lleugeresa i l'atreviment com un gran pas per a la vida. L'enfoc de la *Eutonia* va en el sentit que la persona s'atre-

veixi a ser reactiva, receptiva, disponible al medi exterior, a les situacions de la vida i a altres des de l'experiència i en l'observació, "es la pedagogía de exploración que permite a cada uno guiarse para que el reencuentro y la mejora de sus posibilidades de recuperación y de movimiento queden en sus manos" Deuliège (2002:11). Cal tenir en compte que aquest mètode de treball contempla el fet que tot el viscut corporalment queda calat o imprès en els músculs en forma de tensió. Només amb el treball amb presa de la consciència corporal podem alliberar aquestes tensions, es tracta d'un treball de desenvolupament personal per contagiar el desig per aprendre i transformar-se. Ser conscient del present i del que fem, quan caminem o correm el nostre cos enregistra i ens situem en un espai, per mitjà de sensacions de les quals no som conscients. Un despertar corporal en què els moviments quotidians com asseure's, caminar, córrer, aixecar-se serveixin per observar les resistències que fa el cos com a reacció i que se sustenten en l'estructura corporal.

L'antroposofia, la ciència de l'esperit de la qual Steiner n'ha estat un dels precursors, entén que la persona neix amb la mateixa perfecció de què disposa la naturalesa, i per tant cerca l'equilibri dins de la perfecció. Considera que l'equilibri i el ritme són accessibles a la persona per naturalesa, i com a tal aquesta s'autoregula. En la pedagogia Waldorf, que es basa en l'antroposofia, els sabers pràctics i artístics formen part de les competències bàsiques i es coordinen amb allò quotidià, en un procés d'aprenentatge creatiu. L'eurítmia que presenta Steiner s'entén com una manifestació del moviment corporal que es fa visible amb els gestos bàsics de la condició humana només deixant expressar l'interior del que és l'expressió natural.

L'art del moviment, és a dir, la dansa i la música, són punts en comú entre Steiner i Nietzsche: ambdós s'endinsen en els clàssics grecs i en les seves representacions simbòliques a partir de l'expressió quotidiana. Per una banda, Steiner parla del poder de curació o autoregulació i que antigament des de la cultura oriental també es coneixen exercicis sagrats amb sons i mantres "el sonido de la "A" expresa asombro, admiración y disposición de recibir, se abren mucho las cuerdas vocales [...] se abren los brazos de forma angular cuando recibimos a una persona con alegría o admiramos algo con la boca abierta. [...], las metas pedagógicas anheladas se pueden conseguir más fácilmente de este modo" Horny (2009:26- 37).

Per altra banda, Nietzsche en el llibre *Axí parlà Zaratustra* a diferència d'Steiner que cerca la perfecció en la naturalesa, empra la narrativa amb la descripció d'un home

particular, que es supera a si mateix construint-se en totes les etapes de la vida, descriu els gestos d'un home conceptual que utilitza la dansa en aquest superar-se "Només en la dansa sé dir el símbol de les coses més altes: - i ara el meu símbol més alt roman no dit en els meus membres!" (Nietzsche 1994:106). El mètodes que serveixen per fer un treball de consciència corporal tenen l'enfocament posat en què la persona pugui desenvolupar-se des del seu ser, el seu sentir.

La dimensió corporal entesa com descobrir-se des de l'experiència del sentir corporal per fer camí de conèixer-se permet experimentar com respon el propi cos respon davant de quines possibilitats de moviment i d'expressió té. Ofereix la comprensió personal d'acceptació per tal que sorgeixi un canvi a partir de la pròpia consciència, es perd vulnerabilitat i es guanya presència, aleshores la dimensió corporal del coneixement dóna eines per gestionar les habilitats corporals que esdevenen socials pel que signifiquen i no es pot perdre de vista que són canviants.

5. L'educació corporal genera nous espais?

La pedagogia, la filosofia, la sociologia i l'antropologia entre d'altres disciplines ens ajuden a situar-nos en nous espais que s'ocupen, parlen i permeten que les coses i les accions educatives es manifestin per posar-los en l'àmbit pedagògic. El cos és vist com a espai de presència i de manifestació "el cuerpo es el altar en el que ponemos todo cuanto ofrendamos en cada momento pedagogico" (Toro 2005:87).

Per una banda, endinsar-se en noves formes dins la pràctica educativa per possibilitar espais per treballar des d'altres punts de vista on el subjecte pugui sentir el desig de canvi. Un desig entès com a font de contagi i com espai per a la vivència personal i única. En aquest sentit per entendre-ho ens ha ajudat conèixer l'experiència de l'associació *Transformas* que treballa l'expressió dins de l'art escènic. Dins d'aquesta associació trobem el grup de *Teatro Adentro* que possibilita a persones que es troben en institucions tancades durant un període de temps un espai de llibertat per poder passar per una experiència motivadora que pot portar aquest desig de canvi "la creatividad, de alguna manera, es una actitud de crear, de generar ideas y propiciar cambios [...] se caracteriza por espontaneidad y libertad en cualquiera de los códigos como ocurre en la plástica, la música, la danza y el teatro.

En este contexto la educación corporal en sí misma, desarrolla la actividad imaginativa, enriquece la creatividad y se caracteriza por esa capacidad de crear mundos fantásticos e íntimos, que son los propios sujetos, quien es generalmente el protagonista y dueño de sus impulsos de libertad en un marco sin límites ni restricciones” Blanco (2009:20).

Per altra banda, en pràctiques educatives efectuades en tractaments de deshabituació de tòxics l'educador ha de poder oferir anar més enllà i situar al subjecte en espais que possibilitin experiències des del sentir corporal i que puguin incorporar-les en el seu coneixement pràctic per prendre sinergies d'altres àmbits d'on venia. L'educador ha de possibilitar contextos on el subjecte de l'educació social pugui escollir dins d'un ventall d'opcions de participació en la vida en comunitat, amb altres mirades i pugui assumir les que consideri oportunes, amb el risc d'equivocar-se, com a persona que viu en llibertat i que pot prendre les seves decisions des d'un coneixement previ de la pròpia experiència.

Uns espais sense barreres subjectives, perquè les persones que tenen necessitat de l'altre en la seva trajectòria vital es puguin desenvolupar sense discriminació com a ciutadans de ple dret. Poder exercir el dret de ciutadà sense distinció és un exercici de participació. La presència corporal és la manifestació de llibertat de l'espai públic i on es manifesta la dignitat com a persona.

Si situem l'educació en la societat en xarxa com a nou espai per a la pràctica i formació educativa, cal redefinir-la i situar-la en el camí d'aprendre a través del saber forjat pel coneixement des del propi error, de la mateixa forma que hem de recuperar els espais públics com lloc d'encontre, d'implicació de la comunitat, de la ciutat i de l'aprenentatge al llarg de la vida. Una cerca d'espais lliures de circulació on es possibiliti l'intercanvi de coneixement per tal de significar una obertura de nous camins pedagògics per als professionals de la pràctica educativa que fem des de l'àmbit corporal.

L'espai públic entès com l'espai més proper de la comunitat, del barri i del col·lectiu més petit com a eix vertebrador del que passa en aquesta comunitat i que hauria de tenir incidència en l'entorn educatiu a l'hora d'emprar-lo com a bé pedagògic d'interès educatiu.

L'espai escènic que ofereix el teatre, és un espai possible per a la pedagogia corporal. En aquest sentit les percepcions i des de la visió sensoperceptiva, que redescobreix els sen-

tits com a informants externs interpretats pel cervell que processem de distintes formes segons ens arriben, el teatre és un espai amb significat, que permet descobrir-se.

El nostre cos es construeix també segons l'entorn geogràfic, les ideologies, la cultura, l'àmbit social, que ens marquen, ens homogeneïtzen perdent les particularitats i desperten la condescendència negativa, entesa com l'acomodar-se per agradar a l'altre. Endinsar-nos a cultures i altres formes de fer ens permet confrontar les interpretacions fetes des de les teories i les evidències empíriques i poder-ne extreure conclusions des de l'experiència viscuda. Aleshores s'inicia una teoria que posa les bases per a un canvi en el pensament dicotòmic de la nostra societat occidental pel que fa referència a la gènesi de les nostres identitats.

6. Discussió

En primer lloc, arribem a l'educació corporal des de la teoria del coneixement com eix vertebrador de la pedagogia que neix de la necessitat d'expressar de forma epistemològica la pràctica observada i interpretar-la des de l'hermenèutica. El cos, a través dels sentits, arriba a un coneixement sensitiu i sensorial prenent forma a través del llenguatge corporal i es manifesta amb el cos en moviment, és una acció d'atreviment en la cerca de noves formes per donar resposta a les necessitats de projectar-se com a persona. Un moviment corporal que ens permet altres mirades i sentits. Si tenim en compte que la persona és un tot global per si mateixa, hem de considerar que no podem obviar la dimensió corporal i més quan entenem que l'educació social és acompanyar el subjecte vers l'emancipació personal per portar una vida autodeterminada, encara que amb assistència personal, sempre en el sentit ètic de portar una vida plena amb accions i discursos que es fan des del cos "la cotidianidad no existe sin la presencia del cuerpo porque él hace parte de los lenguajes de significación social" Blanco (2009:17).

L'experimentació i el coneixement del saber corporal en la pràctica educativa ha de ser l'inici per forjar la pedagogia corporal. L'experiència com font de saber, en el camí de construir-se a través de les experiències, no pot ser delegada, estem abocats a viure-la, no podem excusar-nos en que algú ja ho ha viscut. Ens hem de cercar l'espai necessari perquè

sigui possible viure per si mateixos. Des del coneixement de l'experimentació arribem a l'autoconeixement en el camí de cercar-se com a ser i construir-se com a persona per possibilitar noves experiències des de l'educació corporal com un compendi de tot el que fa referència al saber des de l'experiència i en la seva capacitat de captar-lo per posar-ho en l'àmbit teòric. La dimensió corporal és una eina que ha estat segrestada i menystinguda donar-li valor i si situar-la al lloc que li correspon, com ho són la narrativa i les tecnologies, ens aporta i ens permet en les pràctiques quotidianes copsin el sentir i el pensar de l'altre. Saber què no és la panacea de l'educació però per això no cal obviar-la.

En segon lloc, incloure la dimensió corporal present en el procés d'aprenentatge com a educadors. Amb l'objectiu de conèixer mètodes de treball per arribar a la consciència corporal; per facilitar l'escolta, acceptar-se, per poder mostrar a l'altre, és a dir al subjecte, l'observació, el silenci i l'espera com llenguatges de valor en el diàleg corporal. Un diàleg necessari entre agent i subjecte per fer de les accions educatives actes reflexius, i entrar en el pensament com a acte per interpretar allò quotidià com un camí d'experiència i no com una màquina de consum d'activitats pensades sense la presència del subjecte.

Cal explorar la vivència per aprendre de les experiències viscudes com camí de la consciència corporal com part del procés d'aprenentatge. En aquest sentit com diu Garcia no podem obligar a caminar, però si que cada educador arribi a una consciència corporal vers la motivació com reflexió des del cos.

En tercer lloc, l'educació corporal genera nous espais pedagògics en els processos d'aprenentatges: L'espai escènic com nou espai pedagògic que dóna llibertat i que per mitjà d'experiències motivadores portin al subjecte el desig de canvi. Les arts del moviment donen un espai amb significat que permet descobrir-se “una búsqueda personal auténtica empieza cuando uno se da cuenta de que, no tiene más elección que entrar dentro de su redescubrimiento, paso a paso, sin aceptar nada como cierto hasta que se haya hecho en la propia experiencia de uno” Brook (2000:102).

L'espai públic com a espai educatiu per a situar-nos en el camí d'aprenentatge a través del saber forjat pel coneixement del propi error, de la manifestació i de la presència corporal de l'altre. L'espai corporal es construeix des de la cultura, des de l'entorn geogràfic construïnt ideologies que poden i possibilitem altres mirades que fugin del pensament dicotòmic i et-

nocèntric, ens sabem éssers socials i com a tals viure en espais de participació en la comunitat amb responsabilitat, emancipats i compromesos com a ciutadans de ple dret.

Seguir en el descobrir, redescobrir, interpretar, reinterpretar és un no parar que com el pas del temps, en l'educació social, no s'atura. Quan creiem que trobem la resposta i l'espai adequat, no ho podem donar per bo, cal reformular-ho d'una altra manera i seguir cercant en el camí de vida professional, des de l'experiència com a font de saber i en la formació continuada al llarg de la vida.

Per concloure, des de l'experiència sentida i com a reflexió personal, la dansa, la música o l'art permeten descobrir l'embriaguesa i la rauxa per atrevir-se a sentir i la formació continuada ajuda en la cerca de trobar la justa mesura, per entendre el propi relat de vida i construir-se com a persona.

7. Bibliografia

- Blanco, M.de J. (2009). "Enfoques teóricos sobre la expresión corporal como medio de formación y comunicación". *Horitz. pedagogico*. Vol.11. Nº 11. pág. 15-28 Iberoamericana: Institución Universitaria.
- Brook, Peter (2000). *Hilos del tiempo*. Ed. Siruela. Madrid.
- Brooks, C V.W. (1992). *Consciencia sensorial*. Barcelona: Ed. Obelisco.
- Canimas, J. (2011). *Ètica aplicada a l'educació social*. Barcelona: Editorial UOC, S.L.
- Duliège, D. (2011). *La eutonía. Gerda Alexander*. Madrid: Gaia ediciones.
- Equipo Norai (2007). *La inquietud al servicio de la educación*. Barcelona: Ed.Gedisa.
- Gadamer, H-G.(2000). *La educación es educarse*. Barcelona: Ed. Paidós Asterisco
- Gallo, L. E. (2007) *Apuntes hacia una educación corporal, más allá de la educación física*. Medellín: Ed. Funámbulos
- Gallo, L.E. (edit.) (2011). *Aproximaciones pedagógicas al estudio de la Educación Corporal*. Medellín: Funámbulos Editores.
- García, J. (2013). Caminar i pedagogia en la modernitat: una aproximació fenomenològica i hermenèutica. Tesi doctoral dirigida Dr. H. A. Salinas i Dr. C. Vilanou. [10/10/2013] pdf
- García, C. E. (2011). *Hermenéutica de la Educación Corporal*. Medellín: Ed. Funámbulos.

- Heidegger, M. (2004). Construir, habitar, pensar. Buenos Aires. [7/08/2013] <http://www.laeditorialvirtual.com.ar/page/heidegger/...>
- Hidalgo, M.; Caparrós, F.(2008). *Una mirada. Una sonrisa. Salud mental: trabajo corporal en el campo de la rehabilitación*. Barcelona: Autoedició mhidalgo@santpau.cat
- Horny, I. (2009). *Euritmia. El arte del movimiento curativo*. Buenos Aires: Ed. Antroposófica.
- Miller, J. (2007). *A Escuta do corpo. Sistematizaçào da tècnica Klaus Vianna*. Saõ Paulo: Ed. Summus.
- Maños, Q. (2012) *Atenció i suport social. El camí de la intervenció a l'acompanyament*. Barcelona: Ed. UOC.
- Montagu, A. (2004). *El tacto. La importancia de la piel en las relaciones humanas*. Barcelona: Ed. Paidós.
- Moyano, S.; Planella, J. (2012). *Anàlisi de la pràctica educativa. Pràcticum III*. Barcelona: Editorial UOC, S.L.
- Nietzsche, F. (1994). *Axí parlà Zarathustra*. Barcelona: Edicions 62.
- Núñez, V. (2010). “Fils nous i vells per a teixir oportunitats”. *Models d'acció socioeducativa*. Barcelona: FUOC.
- Núñez, V.; Tizio, H. (2010). “El lloc dels models”. *Models d'acció socioeducativa*. Barcelona: FUOC.
- Pastor, M. (2012). “Violència institucional”. *Violències, prevencions i acció socioeducativa*. Barcelona: FUOC.
- Pazos, A.; Sánchez-Criado, T. (2009) “Entre cultura i naturalesa”. *Introducció a les ciències socials*. Barcelona: FUOC.
- Pie, A; Correa-Urquiza, M; Martínez, A. (2012). *Acció socioeducativa i salut mental*. Barcelona: FUOC.
- Pie, A. (2013). “Fer política amb el cos” Social.cat [revista digital] <http://www.social.cat/opinio/3891/fer-politica-amb-el-cos> [20/11/13].
- Planella, J. (2003). Cos i discursivitat pedagògica: Bases per a la ideació corporal. Tesis doctoral dirigida Dr. Conrad Vilanou Torrano. Facultat de Pedagogia: Universitat de Barcelona.
- (2004). Subjectivitat, dissidència i dis-k@pacitat. Pràctiques d'acompanyament social. Barcelona: Ed. Claret
- (2009). “Antropologia el cos i educació”. Antropologia pedagògica. Barcelona: FUOC.
- (2009). Ser educador. Entre Pedagogia y Nomadismo. Barcelona: Editorial UOC.
- (2009). “Històries de la pedagogia social. Experiències i territoris”. Pedagogia social. Barcelona: FUOC.

- (2010). “El taller d’història de l’educació social. Fonts i mètodes”. Història de l’educació social. Barcelona: FUOC
- Pujades, J.J. (coord.) (2004). *Etnografia*. Barcelona: FUOC.
- Riu, C. (2012). “Feminisme i polítiques de la dependència”. *Dependència i educació per l’autonomia*. Barcelona: FUOC.
- Shirley, J. (2011). *Gurdjieff. Vidas y enseñanzas*. Barcelona: Ed. La llibre de marzo.
- Toro, J. M. (2010). *Educación con “Co-razón”*. 10ª edició. Bilbao: Ed. Desclée de Brouwer.

Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Edita: Universitat de Girona

Disseny i maquetació: info@clam.cat · 647 42 77 32

Dipòsit Legal: GI.904-2010

ISSN: 2013-9063